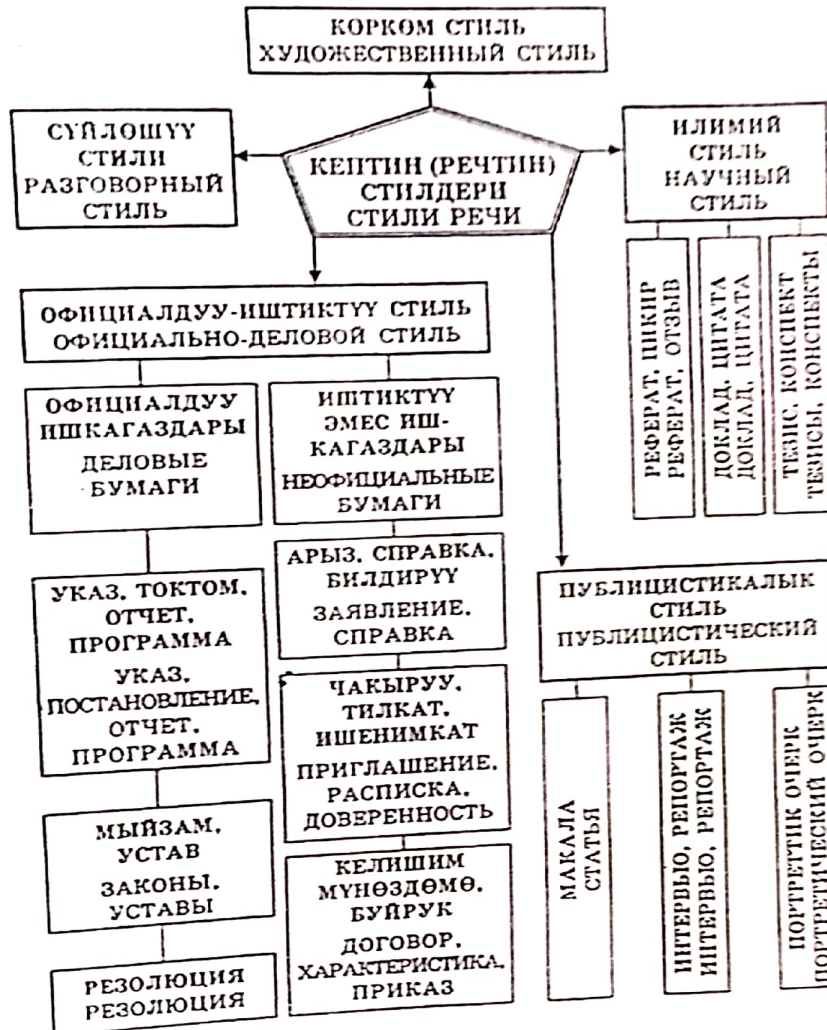


ийдэг. Публицистикалык мүнөздөгү аңгемелер таасир берүүчүлүк мүнөздө ээ болот. Ишкагаздары жана илимий эмгектер маалымдоо, кабарлоо, билдирүү милдеттерди ойтойт.

Илимий эмгектер таасир берүүчүлүк мүнөздө ээ болот. Ишкагаздары жана илимий эмгектер маалымдоо, кабарлоо, билдирүү милдеттерди ойтойт.

КЕПТИН (РЕЧТИН) СТИЛДЕРИ



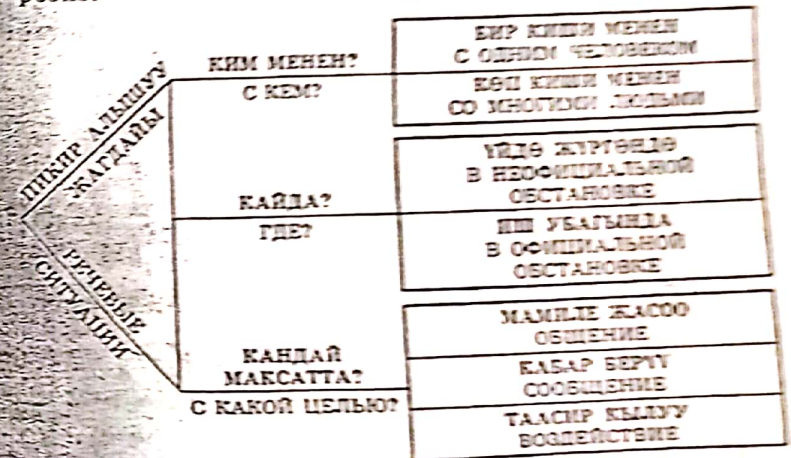
Сүйлөшүү стилдери адамдын күндөлүк турмушунда өз ара пикир алышуу үчүн колдонулат да, көбүнчө диалогдук жагдайлык кырдаалда ишке ашырылат. Сүйлөшүү стилине мүнөздүү белгилер: интонация, элестүүлүк (ымдоо-жамдоо, жансоо), эмоциялуулук (кубануу, өкүнүү, чочуу кетүү, шаттануу).

Мисалы: Ой-ий, сонун экен!
Жарыктык, аба-ырайы карачы.
Бирде нөшөрлөп жаан, бирде жаркыраган күн.
Анчейин деле жылуу эмес.

Например: Как прекрасен этот мир!
Ну и погода сегодня!
То дождь, то солнце.
Да и ве очень тепло.

Пикир алмашуунун коммуникативдик байланышуу жолдорун схема түрүндө берелиз.

Признаки речевой ситуации представлены в виде схемы.



5. Бул жана кайсы жазуу стилге кирет?

- а) түрдүү талант
- б) жетимий талант
- в) жетимиш өнөр
- г) алтымыш өнөр

6. Тил кандай көрүнүш?

- а) тарыхый
- б) закондук
- в) жаратылыштык
- г) коомдук

7. Эң кичинекей текст:

- а) бир абзац
- б) 10 сап ыр
- в) табышмак, макал-ылакап
- г) микротема

8. Тексттеги ой эмнеге жараша болот?

- а) стилине жараша
- б) темасына жараша
- в) планына жараша
- г) атына жараша

9. Речтин негизги стилдери кайсылар?

- а) сүйлөшүү жана жазуу стили
- б) баяндоо, сүрөттөп ой жүгүртүү
- в) оозеки, жазуу, ишкагаз стили
- г) көркөм, илимий, публицистикалык

10. Бул сүйлөм кайсы стилге мүнөздүү? М.: Аккуласын алкынтып, Манас баатыр келе жаткансыйт.

- а) илимий
- б) публицистикалык
- в) көркөм
- г) ишкагаздары

11. Булардын ичинен кайсынысы официалдуу ишкагаздарына кирет?

- а) өмүрбаян, буйрук
- б) программа, устав
- в) ишенимкат, түшүнүккат
- г) токтом, чечим

12. Диалог көбүнчө кайсы стилге мүнөздүү?

- а) жазуу стилине
- б) илимий стилге
- в) оозеки жана көркөм стилге
- г) стилдердин баарына

13. Речтин түрлөрү кайсылар?

- а) баяндоо, сүрөттөө, жазуу
- б) баяндоо, сүрөттөө, ой жүгүртүү

в) оозеки жана жазуу стилге кирет
г) илимий, көркөм, публицистикалык жана ишкагаз стили

14. Речтин түрлөрү канча?

- а) 2
- б) 4
- в) 3
- г) 1

15. Сүрөттөөдө кайсы сөз түркүмү көбүрөөк колдонулат?

- а) зат атооч
- б) сын атооч
- в) этиш
- г) ат атооч

16. Баяндоодо кайсы сөз түркүмү көбүрөөк колдонулат?

- а) тактооч
- б) сын атооч
- в) этиш
- г) зат атооч

17. Кыргыз тилинде канча тамга бар?

- а) 39
- б) 25
- в) 36
- г) 32

18. ь, ы белгилери кайсы тыбыштарга кирет?

- а) үндүү
- б) үнсүз
- в) жумшак үнсүз
- г) тыбыш белгизбейт

19. Кыргыз тилинде канча үндүү тыбыш бар?

- а) 12
- б) 14
- в) 8
- г) 6

20. Жоон үндүүлөр кайсылар?

- а) ы, у, и, ү
- б) э, и, ө, ү
- в) о, ө, у, ү
- г) а, о, у, ы

21. Ичке үндүүлөр кайсылар?

- а) а, ы, о, у
- б) э, и, ө, ү
- в) о, ө, у, ү
- г) а, о, э, ө

22. Кыргыз тилинде канча созулма үндүү бар?

- а) 8
- б) 12
- в) 6
- г) 4

23. Кайсы үндүү тыбыштардын түгөйү жок?

- а) ы, и
- б) а, о
- в) э, и
- г) ы, и, у, ү, о

В кыргызском языке близкие по качеству. При отношении кыргызских слов язык занимает соответствующую позицию для произнесения звуков, близких по качеству, и сохраняет эту позицию до конца произнесения слова (корня, суффикса, окончания).

Кыргыз тилинде бир сөз ичинде жоон эринсиз (а, ы) же ичке эринсиз (э, и) же жоон эриндүү (о, у) же ичке эриндүү (ө, ү) тыбыштары гана айтылат. Бул фонетикалык көрүнүштү *толук үндөштүк* (толук сингармонизм) дейбиз.

Мисалы: айыл-даш-тар-ы-быз-га (а, ы)
жер-деш-тер-и-биз-ге (е, и)
жол-дош-тор-у-буз-га (о, у)
сүрөт-чү-лөр-ү-бүз-гө (ө, ү)

Например:

айыл-даш-тар-ы-быз-га (к нашим односельчанам);
жер-деш-тер-и-биз-ге (к нашим землякам);
жол-дош-тор-у-буз-га (к нашим друзьям);
сүрөт-чү-лөр-ү-бүз-гө (к нашим художникам).

Ал эми бир сөз ичинде жана уңгу, мүчөлөрдө жоон эриндүү (у) тыбышынан кийин, жоон эринсиз (а) тыбышынан келишин *толук эмес үндөштүк* (толук эмес сингармонизм) дейбиз.

Мисалы:
а) улак, улан, кулак, булак, бубак;
б) окуучу-лар, угуучу-лар, токуучу-лар, сугат-чылар;

В кыргызском языке все гласные звуки в одном слове должны быть либо только твердыми негубными (а, ы) или только мягкими негубными (э, и), либо только твердыми губными (о, у) или только мягкими губными (ө, ү). Это фонетическое явление называется *полным созвучием* (полный сингармонизм).

В кыргызском языке в некоторых словах после твердого губного звука (у) пишется и произносится твердый негубной звук (а). Это фонетическое явление называется *неполным созвучием* (неполный сингармонизм).

а) улак, улан, кулак, булак, бубак
көктүк са... сөздөр, ички келет
Б. ж. окуучу-га, окуучу-лар-га;
Ж. ж. окуучу-да, окуучу-лар-да;
Ч. ж. окуучу-дан, окуучу-лар-дан

Например:

- а) улак (козленок), кулак (ухо), бубак (бубен);
б) окуучулар (ученики), угуучулар (слушатели), сугатчылар (поливальщики);
в) присоединение к корню суффиксов дательного падежа местного (жатыш), исходного (чыгыш) падежа:
Б. ж. окуучу-га, окуучу-лар-га (к ученику, к ученикам);
Ж. ж. окуучу-да, окуучу-лар-да (у ученика, у учеников);
Ч. ж. окуучу-дан, окуучу-лар-дан (от ученика, от учеников).

Бөтөн тилден кирген сөздөрдө да толук эмес үндөштүк болот.

Мисалы: маданият, мугалим, диспут, совет, аэропорт, вокзал, суверенитет ж.б.

В заимствованных словах и словоизменениях наблюдается неполное созвучие.

Например: маданият (культура), совет, аэропорт, вокзал, суверенитет (независимость) и т. д.

Бөтөн тилден кирген сөздөгү уңгу, мүчөлөрдүн үндөштүгү сөздүн акыркы муунундагы үндүү тыбышка карата үндөшөт.

Мисалы:
маданият-туу-дук
мугалим-дер-и-биз-ди
диспут-тар-га
совет-тик ж.б.

Это неполное созвучие зависит от гласных звуков в последнем слове слов.

Например:
маданият-туу-дук (культура-ность)
мугалим-ге (к учителю)
совет-тик (советский)
аэропорт-ко (к аэропорту) и т. д.

□ 87. Текстти окуп, мазмунун эки тилде айтып бергиле.

«Алфавит» жана «алиппе» деген эки сөз бир эле маанини билдирет. «Алфавит» грек алфавитинин «альфа» жана «бета» деген биринчи эки тамгасынан алынган. Бул

чачы тик турду, коз ачып жумганча, түбүнө жетүү, беш колундай билүү, жүрөктү эзүү, очкон оту кайта жануу, көрөйүн деген көзү жок, кулагы катуу, жүрөгү тоо, жылкы мүнөз, үзөңгү жолдош, акесин таанытуу.

220. Төмөнкү сүйлөмдөрдөгү фразеологизмдердин маанисин түшүндүрүп бергиле.

АТА-БАБАБЫЗДЫН НАСААТТАРЫ

Эртен менен жаман сүйлөбө.

Адамга артыңды тосуп отурба.

Баш кийимди аяк жакка таштаба, тегеретип ойнобо.

Тамакты дасторконсуз ичпе, дасторконду тетири салба.

Идиш-аякты теппе, дөөлөт качат.

Тузду тебелебе, нанды тескери койбо.

Мунжу менен майыпка карап күлбө.

Байкуш жаныбарларды себепсиз өлтүрбө, убалы болот.

Чабалекей менен кумурсканын уясын бузба, үйүн бузулат.

●	1р1у'	- лай
	жетелөө	- водить
	эзүү	- мять, давить
	жануу	- гореть
	мүнөз	- характер
	үзөңгү	- стремя
	арт	- задняя сторона
	тосуп отурба	- здесь: не поворачивайся
	тегеретүү	- кружить
	дөөлөт	- счастье
	убал	- жалость
	мунжу	- калека
	майып	- инвалид

Фразеологиялык туруктуу айкаштар тилге тактык, ачыктык, көркөмдүк маанилерин берип, көбүнчө өтмө мааниде колдонулат.

Фразеологические устойчивые сочетания придают языку выразительность, образность, метафоричность, выступая в основном в переносном смысле.

221. Төмөнкү туруктуу сөз айкаштарынын колдонулуш жагдайларын ажыратып бере аласыңарбы?

1. Идиш-аякты теппе, дөөлөт качат. 2. Эртен менен жаман сүйлөбө. 3. Адамга артыңды тосуп отурба. 4. Баш кийимди аяк жакка таштаба, тегеретип ойнобо. 5. Тамакты дасторконсуз ичпе, дасторконду тетири салба. 6. Тузду тебелебе, нанды тескери койбо. 7. Мунжу менен майыпка карап күлбө. 8. Байкуш жаныбарларды себепсиз өлтүрбө, убалы болот. 9. Чабалекей менен кумурсканын уясын бузба, үйүн бузулат.

алуу, динге бек, жаагын жануу, жаагын басуу, иттин мурду ото алгыс, иттин уулу Байкара, көз тийүү, тоголок арыз, эгиз козудай, эки ача, эшек такалоо, эр жүрөк, тумшугун сындыруу, уядан учуруу, темирди кызуусунда сок, сак кулак, он кол.

222. К.К. Юдахиндин "Кыргызча-орусча сөздүгүн" жана "Кыргыз тилинин фразеологиялык сөздүгүн" пайдаланып, ак, кара деген сөздөргө байланышкан мына бул фразеологизмдердин маанисин чечмелеп келгиле.

Ак жолу ачылуу, ак жолтой, ак жүрөк, ак каптал, ак кол, ак молдо, ак сакал, ак сөөк, ак сүтүн актоо, ак тандай, ак чүч.

Кара башы, кара беттик, кара курсак, каран түн, кара саноо, кара таандай, кара таман.

223. Ырды көркөм окутуула, кайсыл учурга таандык, айтып бергиле. Жаттап алгыла. Ырда фразеологиялык сөз айкаштары барбы?

АЗДЕКТЕЙТ ЭЛИН АЗЫР ДА

Туулган тоолук энеден, Калкына арнап өмүрдү,
Туйгундун бири сен элен. Кара тер канча төгүлдү.
Кан күйгөн апаат күндөрдө. Алптардын жүгүн аркалап,
Кабакым-кашым дебеген. Айкөлдүк жагын көрүндү.

Чыгарып жоонун ойронун, Өрт кечип келип жашында,
Мекенин жандай коргодун. Өлкөнүн турдун башында.
Берлинди алган беренсин, Акматбек деген ысымды.
Бек турган сурап борборун!.. Аздектейт элин азыр да.

Ильяс Галип

§ 45. ФРАЗЕОЛОГИЗМДИН ТҮРЛӨРҮ

Фразеологиялык айкаштардын жалпы маанисин анын тутумунда турган сөздөрдүн таз, кара өтмө маанисинен айырмалоо керек.

Общее значение фразеологических сочетаний связано с прямыми и переносными значениями составляющих их слов.

БИЗ СЫЙМЫКТАНГАН ОКУМУШТУУЛАР:

Жусуп Баласагын (болжол менен 1015-1070)

Акын. Карахавийлер доорунун маданиятынын өкүлү. Атактуу "Кутадгу билиг" – "Кут даарытар илим" эмгегинин автору.

Эшенаалы (Ишенаалы) Арабай уулу (1882-1938)

Окумуштуу-агартуучу. "Манас" изилдөөчү, "Алифба йаки тоте окуу" – "Алиппе же жеңил окуу" эмгектеринин автору.

Юдахин Константин Кузьмич (1890-1975)

Академик, филология илимдеринин доктору, профессор. Түрк лексикологиясы, тил илими боюнча адис.

Касым Тыныстанов (1901-1938)

Окумуштуу-тилчи, акын, драматург жана коомдук ишмер, профессор. "Чоңдор үчүн алиппе", "Биздин тил", "Эне тилибиз" деген окуу китептеринин автору.

Хусейн Карасаев (1901-1998)

Ардактуу академик. Тил илими боюнча адис. 20дан ашык китеби чыккан.

Батманов Игорь Алексеевич (1906-1969)

Академик, филология илимдеринин доктору, профессор. Кыргыз тили, анын тарыхы, түркология жана салыштырма тил илими боюнча адис. 100дөн ашуун илимий эмгеги жарыяланган.

Орузбаева Бүбүйна Өмүрзаковна (1924)

Академик, филология илиминин доктору. Кыргыз тил илими боюнча адис. 160 илимий эмгеги (анын ичинен 37 китеп) жарыяланган.

Какеев Аскар Чукутаевич (1935)

Академик, философия илимдеринин доктору. Философия боюнча адис. 60тан ашуун илимий эмгеги (анын ичинде 2 монография) жарыяланган.

Ошундогу кыргыздар.

ЖОЛДОШЧУЛУК КЫЙЫНЧЫЛЫКТА БИЛИНЕТ

Бир күнү Тыйынчычкан жыгачтан жыгачка секирип жүрүп, тайып кетип, сазга жыгылып түшөт. Канчалык аракет кылса да, саздан чыга албайт. Байкуш Тыйынчычкан баткакка батып, чыга албай ыйлап, жардам чакырат.

Тыйынчычкандын саздан чыга албай тыбырчылап жатканын Күкүк көрүп:

– Ай ай, ай! Кандай жаман саз эле! Бул биздин токойго кайдан пайда болгон? Ошого Тыйынчычкандын түшүп калганын карачы! – деп бутакка отуруп алып, сазды тилдей баштайт.

Чууну угуп Тонкулдак учуп келет да, тумшугу менен бир бутакты тиштеп алып, Тыйынчычканга сунуп, аны баткактан сууруп чыгат...

Силкинип, тазаланып алып, Күкүккө кайрылып мындай дейт:

– Жолдошун кырсыкка учураганда жардам бериш керек. Ал эми сазды кийин тилдесен да болот...

В. Росин

Ф

§ 32. ТЕКСТ МЕНЕН ИШТӨӨ

164. Текстти окугула. Түшүнгөнүңүрдү эки тилде айтып бергиле.



КАРАСАЕВ ХУСЕИН

Алладан тилегеним үчөө гана:
Биринчи – ден соолукта эсенчилик,
Экинчи – берекелүү кененчилик,
Үчүнчү – жалпы элиме бейпилчилик!

Кыргыз совет тилчиси, улуттук тунгуч лексикограф жана лексиколог, филология илиминин кандидаты, профессор Хусейн Карасаев 1901-жылы Кенсуу кыштагында (Түп району, Ысыккөл обл.) төрөлгөн. Алгачкы билимди Каракол шаарындагы орус-тузем мектебинен алган. Ленинграддагы Енукидзе атындагы Чыгыш институтун 1931-жылы бүткөн. Маданий-агартуу кызматтарында иштеген.

1923–25-жылы Ташкен шаарындагы Кыргыз агартуу институтунда окуган. Бул институтта окуп жүрүп, “Эркин-Тоо” гезитинин алгачкы сандарын чыгарышкан жана ага кабарчылык кылган. Карасаев – Кыргызстанда сөздүк түзүү ишине негиз салгандардын бири. Ал И.А. Батманов менен “Орусча-кыргызча сөздүктү” 1938-жылы түзгөн. 1966-жылы Хусейн Карасаев тарабынан “Кыргыз тилинин орфографиялык сөздүгү” (60 миң сөз) жарык көрдү.

1931-жылы айтылуу манасчы Саякбай Каралаевди Фрунзе шаарына алып келип, маданий, илимий журтчулукка тааныштырып, “Манас” жазып алууну уюштурган. М. Горький, А. Радищев, Л. Крючковский, Р. Тагор ж.б. жазуучулардын чыгармаларын которгон. Эмгек Кызыл Туу ордени, медалдар менен сыйланган.

«Ысык-Көл» энциклопедиясы

- улуттук тунгуч маданий-агартуу кызматында журтчулукка тааныштырып “Манас” жазып алууну уюштурган орун басарлык кызмат аткарган
- первый национальный
- в культурно-просветительской сфере
- здесь: открыл народу
- организовал запись “Манаса”
- выполнял обязанности заместителя

- ?
1. Хусейн Карасаев ким болгон?
 2. Ал кайда төрөлгөн? Кайдан билим алган?
 3. Хусейн Карасаев кандай кызматтарда иштеген?
 4. Жогорку окуу жайын кайдан окуган?
 5. Ал алгачкы кайсы газетага кабарчы болгон?
 6. Хусейн Карасаев биринчи эмгектерин канчанчы жылы жазган?
 7. Кандай сөздүктү түзгөн?
 8. Карасаевдин эмгектерин тактап, санап айтып бергиле.
 9. Ал кайсы манасчыны элге тааныткан?
 10. Карасаевдин кандай котормолору бар?
 11. Эмгеги бааланып, кандай сыйлыктар менен сыйланган?

190. Текстти окугула. Түшүнгөнүңүрдү сүйлөп бергиле.

ЖОЛОН МАМЫТОВДУН ТАРЖЫМАЛЫНДАГЫ МААНИЛҮҮ УЧУРЛАР

Жолон Мамытов 1940-жылы 1-апрель күнү Ош облусунун Карасуу районунда Акбуура дарыясынын боюндагы Төлөйкөн айлында туулган. Орто мектепти бүтүргөндөн кийин Фрунзе шаарына келип, К.И.Скрябин атындагы айыл чарба институтун бүтүргөн.



1962–68-жылдары Карасуу районундагы “Катталдык” совхозунда башкы ветеринардык врач болуп иштеди. 1969–1971-жылдары Москва шаарындагы СССР жазуучулар союзунун алдындагы Жогорку адабий курсунда окуйт.

1984-жылдан тартып Кыргызстан жазуучулар союзунун башкармасынын катчысы, Кыргызстан жазуучулар союзунун башкармасынын төрагасынын орун басары болуп иштеди. Анын “Отту сүйөм”, “Жашыл аалам”, “Ырлар”, “Мезгилдин элеси”, “Суунун өмүрү”, “Родник и океан”, “Три сказки” ж.б. ыр жыйнактары жарык көрдү.

Талыкпаган эмгеги үчүн Каармандык эмгеги үчүн медалы менен сыйланган. Кыргызстан Ленин комсомолу сыйлыгына, “Сепил” операсынын либреттосу үчүн А. Малдыбаев атындагы сыйлыкка, “Жүз жашка тол, кылым” деген ыр китеби үчүн Кыргыз ССРинин Токтогул атындагы Мамлекеттик сыйлыгына арзыган. 1988-жылы 7-мартта дүйнөдөн кайтты.

өмүр таржымалы

маанилүү учурлар

башкы ветеринардык врач

төрагасынын орун басары

– биография

– основные моменты

– главный ветеринарный врач

– заместитель председателя

ЖОЛДОШЧУЛУК КЫЙЫНЧЫЛЫКТА БИЛИНЕТ

Бир күнү Тыйынчычкан жыгачтан жыгачка секирип жүрүп, тайып кетип, сазга жыгылып түшөт. Каячалык аракет кылса да, саздан чыга албайт. Байкуш Тыйынчычкан баткакка батып, чыга албай ыйлап, жардам чакырат.

Тыйынчычкандын саздан чыга албай тыбырчылап жатканын Күкүк көрүп:

– Ай ай, ай! Кандай жаман саз эле! Бул биздин токойго кайдан пайда болгон? Ошого Тыйынчычкандын түшүп калганын карачы! – деп бутакка отуруп алып, сазды талдай баштайт.

Чууну угуп Тонкулдак учуп келет да, тумшугу менен бир бутакты тиштеп алып, Тыйынчычканга сунуп, аны баткактан сууруп чыгат...

Силкинип, тазаланып алып, Күкүккө кайрылып мындай дейт:

– Жолдошун кырсыкка учураганда жардам бериш керек. Ал эми сазды кийин тилдесен да болот...

В. Рос

МЕНИН СҮЙҮКТҮҮ МЕЗГИЛИМ

Менин жакшы көргөн мезгилим жай. Эмне үчүн мага жай айы жагат? Анткени – бул жылуу мезгил. Жаратылыш көркүнө кирет, күн узарып, түн кыскарат. Жашылча-жемиштер бышып жетилет.

Жайлоодо жылкы, уй, койлор семирген маал.

Биз жайында көлгө түшөбүз. Июль жана август айларында Ысыккөлгө көп адам барат. Балдар сууга түшөт, кайырмак менен балык кармашат. Кайыкта сейилдешет. Дайыма жай болуп турса кандай сонун болор эле!

□ 64. Текстти окуп, мазмунун түшүнгүлө. Суроолорго жооп бергиле.

МЕНИН АТАМ АЙДООЧУ

Айдоочулук кесип кандай көңүлдүү! (*тезис*). Менин атам айдоочу болуп иштейт. Өз ишин абдан сүйөт. Атам машинасы менен кайда гана барбайт. Нарын жергесине, Ош аймагына, Көл кылаасына сапар тартып, ал жерлерге жүктөрдү жеткирет. Машинанын рулунда отуруу өзүнчө эле ырахат! Жер көрөсүн, эл тааныйсын. Ошондой эле айдоочу болуш үчүн ишке так, сергек да болуш керек. Кичине эле кылт этип, калпыстыкка жол берсең, кырыкка кабылышың шексиз. Айдоочулар чыдамдуу жана кайраттуу адамдар болушат (*аргументтер, далилдер*). Мен чонойгондо айдоочу болом (*корутунду*).

<i>айдоочу</i>	– водитель
<i>айдоочулук кесип</i>	– профессия водителя
<i>жүктөрдү жеткирет</i>	– доставляет груз
<i>жер көрөсүн</i>	– увидишь новые земли
<i>эл тааныйсың</i>	– познакомишься с людьми
<i>сергек</i>	– бодрый
<i>чыдамдуу, кайраттуу</i>	– терпеливый, смелый

1. Текстте айтылуучу негизинен эмне жөнүндө?
2. Атам аяктуу үчүн кандай далилдер жана маалымат келтириди?
3. Кандай корутунду жасалды?

□ 65. Ролдонотуруп окугула. Көптүн (речтин) түрлөрүн аныктагыла.

МӨНДҮР

Ып эткен жел жок. Күн аябай ысыды. Балдардын баары өзөнгө сууга түшүүгө келишти. Бири чумкуп, бири чабак уруп, кашаттан сууну көздөй секирип жатышты.

Санька балдарга суунун түбү менен сүзгөндү көрсөттү. Анан ал Федя экөө суудан чыгып, кумга жатып, күнгө кактанышты. Федя асманды карап, алыста уюлгуган булуттарды көрүп:

– Чагылган болот, мөндүр жаайт, – деди.

– Сен кайдан билесин? Булут кээде алдап да коёт, – деди Санька.

– Мен булуттан деле эмес, башкалардын билдирген белгилери боюнча да билем. Мөндүр жааганда беденин жалбырактары бүрүшүп, чабалекей суунун үстү менен учат. Гүлдөрдөн анкыган жыт чыгат.

Түш ченде кара булут жылып, Стожар кыштагынын үстүнө келди. Катуу шамал болуп, бактар шуулдады. Уйулгөн чөптү учуруп жатты. Жамгыр төгүп, мөндүргө айланды.

Мөндүр өзөндүн бетин майда фонтандарга айлантты. Балдар бакка корголошуп, чагылган тарсылдаган сайын коркуп турушту.

А. Мусатов

● мөндүр	– град
жел	– ветерок
өзөнгө	– к речке
чумкуп	– нырнув
чабак уруп	– плаваля
суунун түбү	– под водой
күнгө кактанышты	– загорали
уюлгуган булуттарды	– клубившиеся облака
чагылган болот	– будет молния
беденин бүрүшкөн жалбырактары	– сморщившиеся листья клевера
чабалекей	– ласточка
суунун үстү менен учат	– летает над водой
кара булут	– черная туча
бакка корголошуп	– укрывшись под деревом

30. Сууро бергенге үйрөнөдү. Сууорорду жообу менен дептеринерге жаап, мазмунун айтып бергиле.

- ...?
- Боом капчыгайындагы эки булак.
- ...?
- Боом капчыгайындагы эки булак Кызкүйөө деп аталат.
- ...?
- Байдын сулуу кызын жылкычы сүйүп калат.
- ...?
- Кызга үйлөнүүгө жигиттин кудурети келбеди.
- ...?
- Бай кызды ал жигитке бермек эмес.
- ...?
- Кыз-жигит ойлонуп, качып кетүүнү чечишти.
- ...?
- Ал экөө Чүй тарапка качып жөнөшөт.
- ...?
- Артынан куугун түшөт.
-?
- Куугун эки асканын жанынан жетет.
- ...?
- Бири он, бири сол тарапка качат.
- ...?
- Бирок колго түшүшөт. Экөөнү тең мыкаачылар елтүрүп эки асканын эки жагына таштайт.
- ...?
- Күнөөсүз кыз-жигиттин канынан эки булак аккан дешет.
- ...?
- Кыз менен жигиттин эстелиги катары Кызкүйөө деп аталып калыптыр.

31. Төмөнкү этиш сөздөрдү катыштырып текет түзүлө. Ага тема койгула.

Сүйүп калат экен, таба албай, кенешет, макул бөлөт, куугун түшөт, бет алат, качат, жанына келгенде, таштайт, аталып калыптыр.

ЖАРАТЫЛЫШ ДЕГЕН ЭМНЕ?

Айланана көз чаптырып көрчү. Ооба, сен күндү, асманды, булутту, жерди, өсүмдүктөрдү, жаныбарларды көрөсүн. Мына ушулардын баары – жаратылыш.

Күн, асман, булут, таштар, суу, жаан, кар – булар жаныбарсыз жаратылыш.

Өсүмдүктөр, жаныбарлар, адам – булар жандуу жаратылыш. Канаттуулар да, айбандар да, кескелдириктер да, жыландар да, ташбакалар да, бакалар да, балыктар да, курт-кумурскалар да, курттар да жаныбарлар экенин эсиңен чыгарба.

Жаратылыш – бул биздин айланабыздагы өтө тан каларлык нерселер. Ар бир кадам сайын сен ошол тан каларлык нерселердин сырын ачууга мажбур болосун. Алгачкы сапарыңды жылдын ар кайсы мезгилиндеги жаратылыштын жашоо-тиричилигине байкоо жүргүзүүдөн баштайсың. Алдыда сени кызыктуу жана көңүлдүү жолугушуулар күтүп турат.

Жаратылыш – биздин эң жакын досубуз. Ал биздин жашоо-тиричилигибизге керектүү көп нерселерди берет.

Жекече иштөө

Крупский айылы

2022-2023 - окуу жылы

1 Октябрь жалпы орто билим берүү мектебинин 2022-2023 окуу жылында иргыз тили сабагынан начар өздөштүргөн окуучулар менен жекене иштөө аны.

11 – класс

Өтүлүүчү сабактардын темасы	Сааты	мооноту
Кептин стилдери: Сүйлөшүү стили	1	1 чейрек
Суроо бергенге үйрөнөлү. (көнүгүү иштөө)	1	
Кептин түрлөрү: Баяндоо	1	2 чейрек
Окуп түшүнүү (көнүгүү иштөө)	1	
Текст менен иштөө (окуп, которуу)	1	
Үндөштүк закону	1	
Окуп которуу. Жолдошч. кыйынч. билинет	1	3 чейрек
Суроо – жооп. Келечекте ким болгум келет?	1	
Текст менен иштөө. Х.Карасаев (сур. Жооп жаз)	1	
Биз сыймыктанган окумуштуулар.	1	4 чейрек
Көнүгүү, машугуу (жазуу иши)	1	
Окуп которуу. Жаратылыш деген эмне?	1	
Фразеологизмдер	1	
Көнүгүү иштөө	1	
Көркөм окуу	1	
Тексттик тапшырмалар	1	

Расписаниеси

Күнү	Классы
Шейшемби	11 класс
Шаршемби	11 класс

Октябрь жалпы орто билим берүү мектебинин 2022-2023 окуу жылындагы
ргыз тили сабагынан начар өздөштүргөн окуучулардын тизмеси.

11 – класс

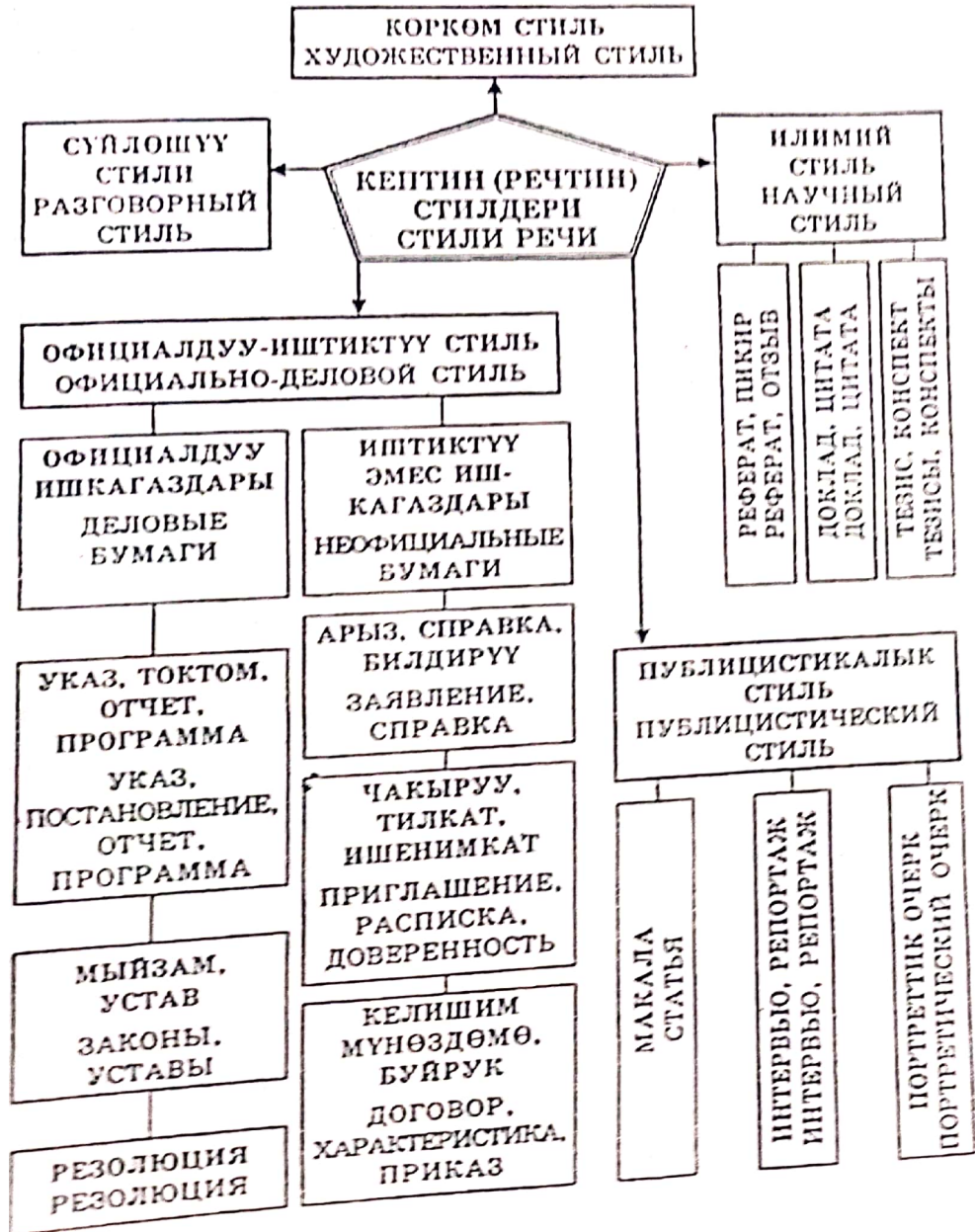
Окуучунун аты- жөнү	Классы
Иванова София	
Песковский Данил	
Алдыбекова Карина	
Косимова Сабрина	

Мугалим: Сооронбаева Ч.З.

эмгектер маалымдоо, кабарлоо, билдирүү милдеттерди өтөйт.

учебниках, докладах и т.д.

КЕПТИН (РЕЧТИН) СТИЛДЕРИ



күндөлүк турмушунда өз ара пикир алышуу үчүн колдонулат да, көбүнчө диалогдук жагдайлык кырдаалда ишке ашырылат. Сүйлөшүү стилине мүнөздүү белгилер: интонация, элестүүлүк (ымдоо-жамдоо, жансоо), эмоциялуулук (кубануу, окүнүү, чочуу кетүү, шаттануу).

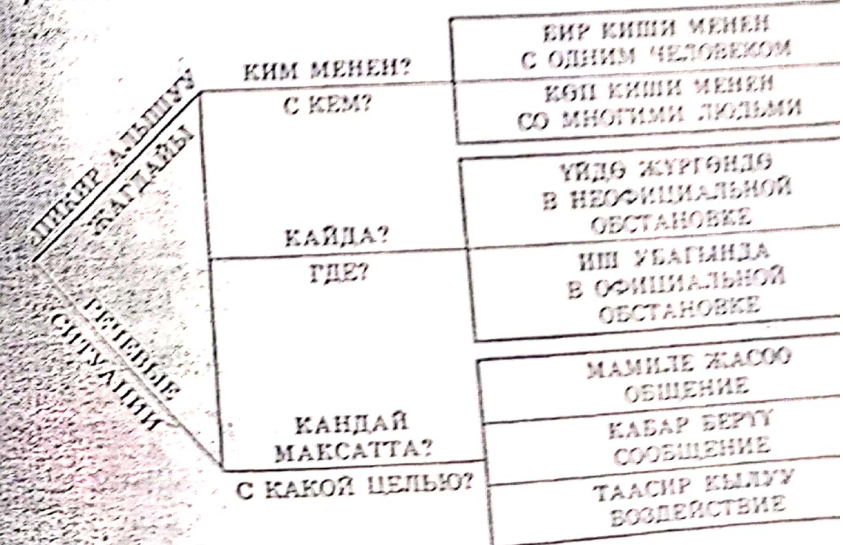
обично используется в непринужденных беседах со знакомыми людьми, в неофициальной обстановке, в повседневной жизни. Высказывание бывает непринужденным, живым, свободным в выборе слов и выражений.

Мисалы: Ой-ий, сонун экен!
Жарыктык, аба-ырайын карачы.
Бирде нөшөрлөп жаан, бирде жаркыраган күн.
Анчейин деле жылуу эмес.

Например: Как прекрасен этот мир!
Ну и погода сегодня!
То дождь, то солнце.
Да и не очень тепло.

Пикир алмашуунун коммуникативдик байланышуу жолдорун схема түрүндө берибиз.

Признаки речевой ситуации представлены в виде схемы.



- в) жетимиш өнөр
г) алтымыш өнөр
6. Тил кандай көрүнүш?
а) тарыхый
в) жаратылыштык
7. Эң кичинекей текст:
а) бир абзац
в) табышмак, макал-ылакап
б) 10 сап ыр
г) микротема
8. Тексттеги ой эмнеге жараша болот?
а) стилине жараша
б) темасына жараша
в) планына жараша
г) атына жараша
9. Речтин негизги стилдери кайсылар?
а) сүйлөшүү жана жазуу стили
б) баяндоо, сүрөттөп ой жүгүртүү
в) оозеки, жазуу, ишкагаз стили
г) көркөм, илимий, публицистикалык
10. Бул сүйлөм кайсы стилге мүнөздүү? М.: Аккуласын алкынтып, Манас баатыр келе жаткансыйт.
а) илимий
в) көркөм
б) публицистикалык
г) ишкагаздары
11. Булардын ичинен кайсынысы официалдуу ишкагаздарына кирет?
а) өмүрбаян, буйрук
б) программа, устав
в) ишенимкат, түшүнүккат
г) токтом, чечим
12. Диалог көбүнчө кайсы стилге мүнөздүү?
а) жазуу стилине
б) илимий стилге
в) оозеки жана көркөм стилге
г) стилдердин баарына
13. Речтин түрлөрү кайсылар?
а) баяндоо, сүрөттөө, жазуу
б) баяндоо, сүрөттөө, ой жүгүртүү

г) илимий, көркөм, публицистикалык жана ишкагаз стили

14. Речтин түрлөрү канча?
а) 2
б) 4
в) 3
г) 4
15. Сүрөттөөдө кайсы сөз түркүмү көбүрөөк колдонулат?
а) зат атооч
б) сын атооч
в) этиш
г) ат атооч
16. Баяндоодо кайсы сөз түркүмү көбүрөөк колдонулат?
а) тактооч
б) сын атооч
в) этиш
г) зат атооч
17. Кыргыз тилинде канча тамга бар?
а) 39
б) 25
в) 36
г) 32
18. ь, ы белгилери кайсы тыбыштарга кирет?
а) үндүү
б) үнсүз
в) жумшак үнсүз
г) тыбыш белгизбейт
19. Кыргыз тилинде канча үндүү тыбыш бар?
а) 12
б) 14
в) 8
г) 6
20. Жоон үндүүлөр кайсылар?
а) ы, у, и, ү
б) э, и, ө, ү
в) о, ө, у, ү
г) а, о, у, ы
21. Ичке үндүүлөр кайсылар?
а) а, ы, о, у
б) э, и, ө, ү
в) о, ө, у, ү
г) а, о, э, ө
22. Кыргыз тилинде канча созулма үндүү бар?
а) 8
б) 12
в) 6
г) 4
23. Кайсы үндүү тыбыштардын түгөйү жок?
а) ы, и
б) а, о
в) э, и
г) ы, и, у, ү, о

ков, близких по качеству. При **у** вношении кыргызских слов язык занимает соответствующую позицию для произнесения звуков, близких по качеству, и сохраняет эту позицию до конца произнесения слова (корня, суффикса, окончания).

Кыргыз тилинде бир сөз ичинде жоон эринсиз (а, ы) же ичке эринсиз (э, и) же жоон эриндүү (о, у) же ичке эриндүү (ө, ү) тыбыштары гана айтылат. Бул фонетикалык көрүнүштү *толук үндөштүк* (толук сингармонизм) дейбиз.

Мисалы: айыл-даш-тар-ы-быз-га (а, ы)
жер-деш-тер-и-биз-ге (е, и)
жол-дош-тор-у-буз-га (о, у)
сүрөт-чү-лөр-ү-бүз-гө (ө, ү)

Например:

айыл-даш-тар-ы-быз-га (к нашим односельчанам);
жер-деш-тер-и-биз-ге (к нашим землякам);
жол-дош-тор-у-буз-га (к нашим друзьям);
сүрөт-чү-лөр-ү-бүз-гө (к нашим художникам).

Ал эми бир сөз ичинде жана уңгу, мүчөлөрдүндө жоон эриндүү (у) тыбышынан кийин, жоон эринсиз (а) тыбышынын келишин *толук эмес үндөштүк* (толук эмес сингармонизм) дейбиз.

Мисалы:

а) улак, улан, кулак, булак, бубак;
б) окуу-чу-лар, угуу-чу-лар, токуу-чу-лар, сугат-чы-лар;

В кыргызском языке все гласные звуки в одном слове должны быть либо только твердыми негубными (а, ы) или только мягкими негубными (э, и), либо только твердыми губными (о, у) или только мягкими губными (ө, ү). Это фонетическое явление называется *полным созвучием* (полный сингармонизм).

В кыргызском языке в некоторых словах после твердогубного звука (у) пишется и произносится твердый негубной звук (а). Это фонетическое явление называется *неполное созвучие* (неполный сингармонизм).

Б. ж. окуучу-га, окуучу-лар-га;
Ж. ж. окуучу-да, окуучу-лар-да;
Ч. ж. окуучу-дан, окуучу-лар-дан

Например:

а) улак (козленок), кулак (ухо), бубак (иван);
б) окуучулар (ученики), угуучулар (слушатели), суугучулар (поливальщики);
в) присоединение к корню суффиксов дательного падежа местного (жатыш), исходного (чыгыш) падежей:
Б. ж. окуучу-га, окуучу-лар-га (к ученику, к ученикам);
Ж. ж. окуучу-да, окуучу-лар-да (у ученика, у учеников);
Ч. ж. окуучу-дан, окуучу-лар-дан (от ученика, от учеников).

Бөтөн тилден кирген сөздөрдө да толук эмес үндөштүк болот.

Мисалы: маданият, мугалим, диспут, совет, аэропорт, вокзал, суверенитет ж.б.

В заимствованных словах и словоизменениях наблюдается неполное созвучие.

Например: маданият (культура), совет, аэропорт, вокзал, суверенитет (независимость) и т. д.

Бөтөн тилден кирген сөздөгү уңгу, мүчөлөрдүн үндөштүгү сөздүн акыркы муунундагы үндүү тыбышка карата үндөшөт.

Мисалы: маданият-туу-лук мугалим-дер-и-биз-ди диспут-тар-га совет-тик ж.б.

Это неполное созвучие зависит от гласных звуков в последнем слове слов.

Например: маданият-туу-лук (культура) мугалим-ге (к учителю) совет-тик (советский) аэропорт-ко (к аэропорту) и т. д.

□ 87. Текстти окуп, мазмунун эки тилде айтып бергиле.

«Алфавит» жана «алиппе» деген эки сөз бир эле менин билдирет. «Алфавит» грек алфавитинин «альфа» жана «бета» деген биринчи эки тамгасынан алынган. Б

чачы тик турду, көз ачып жумганча, түбүнө жетүү, беш колундай билүү, жүрөктү эзүү, очкөн оту кайта жануу, көрөйүн деген козу жок, кулагы катуу, жүрөгү тоо, жылкы мүнөз, үзөңгү жолдош, акесин таанытуу.

220. Төмөнкү сүйломдордогу фразеологизмдердин маанисин түшүндүрүп бергиле.

АТА-БАБАБЫЗДЫН НАСААТТАРЫ

Эртен менен жаман сүйлөбө.

Адамга артыңды тосуп отурба.

Баш кийимди аяк жакка таштаба, тегеретип ойнобо.

Тамакты дасторконсуз ичпе, дасторконду тетирин салба.

Идиш-аякты теппе, дөөлөт качат.

Тузду тебелебе, нанды тескери койбо.

Мунжу менен майыпка карап күлбө.

Байкуш жаныбарларды себепсиз өлтүрбө, убалы болот.

Чабалекей менен кумурсканын уясын бузба, үйүн бузулат.

•	үрүү	- лай
	жетелөө	- водить
	эзүү	- мять, давить
	жануу	- гореть
	мүнөз	- характер
	үзөңгү	- стремя
	арт	- задняя сторона
	тосуп отурба	- здесь: не поворачивайся
	тегеретип	- кружить
	дөөлөт	- счастье
	убал	- жалость
	мунжу	- калека
	майып	- инвалид

Фразеологиялык туруктуу айкаштар тилге тактык, ачыктык, көркөмдүк маанилерин берип, көбүнчө өтмө мааниде колдонулат.

Фразеологические устойчивые сочетания придают языку выразительность, образность, метафоричность, выступая в основном в переносном смысле.

221. Төмөнкү туруктуу сөз айкаштарынын колдонулуш жагдайларын ажыратып бере аласыңарбы?

алуу, динге бек, жаагын жануу, жаагын басуу, иттин мурду ото алгыс, иттин уулу Байкара, көз тийүү, тоголок арыз, эгиз козудай, эки ача, эшек такалоо, эр жүрөк, тумшугун сындыруу, уядан учуруу, темирди кызуусунда сок, сак кулак, он кол.

222. К.К. Юдахиндин "Кыргызча-орусча сөздүгүн" жана "Кыргыз тилинин фразеологиялык сөздүгүн" пайдаланып, ак, кара деген сөздөргө байланышкан мына бул фразеологизмдердин маанисин чечмелеп келгиле.

Ак жолу ачылуу, ак жолтой, ак жүрөк, ак каптал, ак кол, ак молдо, ак сакал, ак сөөк, ак сүтүн актоо, ак тандай, ак чүч.

Кара башы, кара беттик, кара курсак, карая түн, кара саноо, кара таандай, кара таман.

223. Ырды көркөм окугула, кайсыл учурга таандык, айтып бергиле. Жаттап алгыла. Ырда фразеологиялык сөз айкаштары барбы?

АЗДЕКТЕЙТ ЭЛИН АЗЫР ДА

Туулган тоолук энеден, Калкына арнап өмүрдү.
Туйгундун бири сен элен. Кара тер канча төгүлдү.
Кан күйгөн апаат күндөрдө, Алптардын жүгүн аркалап.
Кабагым-кашым дебеген. Айкөлдүк жагын көрүндү.

Чыгарып жоонун ойронун, Өрт кечип келип жашында.
Мекенин жандай коргодун. Өлкөнүн турдун башында.
Берлинди алган беренсин, Акматбек деген ысымды.
Бек турган сурап борборун!.. Аздекейт элин азыр да.

Ильяс Талип

§ 45. ФРАЗЕОЛОГИЗМДИН ТҮРЛӨРҮ

Фразеологиялык айкаштардын жалпы маанисинин тутумунда турган сөздөрдүн түз жана өтмө маанилеринин түрү.

Общее значение фразеологических сочетаний связано с прямыми и переносными значениями составляющих их слов.

БИЗ СЫЙМЫКТАНГАН ОКУМУШТУУЛАР:

Жусуп Баласагын (болжол менен 1015–1070)

Акын. Караханыйлер доорунун маданиятынын өкүлү. Атактуу “Кутадгу билги” – “Кут даарытар илим” эмгегинин автору.

Эшенаалы (Ишенаалы) Арабай уулу (1882–1938)

Окумуштуу-агартуучу. “Манас” изилдөөчү, “Алифба йаки тоте окуу” – “Алиппе же жеңил окуу” эмгектеринин автору.

Юдахия Константиин Кузьмигч (1890–1975)

Академик, филология илимдеринин доктору, профессор. Түрк лексикологиясы, тил илими боюнча адис.

Касым Тыныстанов (1901–1938)

Окумуштуу-тилчи, акын, драматург жана коомдук ишмер, профессор. “Чоңдор үчүн алиппе”, “Биздин тил”, “Эне тилибиз” деген окуу китептеринин автору.

Хусеин Карасаев (1901–1998)

Ардактуу академик. Тил илими боюнча адис. 20дан ашык китеби чыккан.

Батманов Игорь Алексеевич (1906–1969)

Академик, филология илимдеринин доктору, профессор. Кыргыз тили, анын тарыхы, түркология жана салыштырма тил илими боюнча адис. 100дөн ашуун илимий эмгеги жарыяланган.

Орузбаева Бүбүйна Өмүрзаковна (1924)

Академик, филология илиминин доктору. Кыргыз тил илими боюнча адис. 160 илимий эмгеги (анын ичинен 37 китеп) жарыяланган.

Какеев Аскар Чукутаевич (1935)

Академик, философия илимдеринин доктору. Философия боюнча адис. 60тан ашуун илимий эмгеги (анын ичинде 2 монография) жарыяланган.

Ошуну көрсөтүүчү

ЖОЛДОШЧУЛУК КЫЙЫНЧЫЛЫКТА БИЛИНЕТ

Бир күнү Тыйынчычкан жыгачтан жыгачка секирип жүрүп, тайып кетип, сазга жыгылып түшөт. Канчалык аракет кылса да, саздан чыга албайт. Байкуш Тыйынчычкан баткакка батып, чыга албай ыйлап, жардам чакырат.

Тыйынчычкандын саздан чыга албай тыбырчылап жатканын Күкүк көрүп:

– Ай ай, ай! Кандай жаман саз эле! Бул биздин токойго кайдан пайда болгон? Ошого Тыйынчычкандын түшүп калганын карачы! – деп бутакка отуруп алып, сазды тилдей баштайт.

Чууну угуп Тонкулдак учуп келет да, тумшугу менен бир бутакты тиштеп алып, Тыйынчычканга сунуп, аны баткактан сууруп чыгат...

Силкинип, тазаланып алып, Күкүккө кайрылып мындай дейт:

– Жолдошун кырсыкка учураганда жардам бериш керек. Ал эми сазды кийин тилдесен да болот...

В. Росин

§ 32. ТЕКСТ МЕНЕН ИШТӨӨ

164. Текстти окугула. Түшүнгөнүңүрдү эки тилде айтып бергиле.

КАРАСАЕВ ХУСЕИН



Алладан тилегеним үчөө гана:
Биринчи – деп соолукта эсенчилик,
Экинчи – берекелүү кененчилик,
Үчүнчү – жалпы элиме бейпилчилик!

Кыргыз совет тилчиси, улуттук тунгуч лексикограф жана лексиколог, филология илиминин кандидаты, профессор Хусеин Карасаев 1901-жылы Кенсуу кыштагында (Түп району, Ысыккөл обл.) төрөлгөн. Алгачкы билимди Каракол шаарындагы орус-тузем мектебинен алган. Ленинграддагы Енукидзе атындагы Чыгыш институтун 1931-жылы бүткөн. Маданий-агартуу кызматтарында иштеген.

1923–25-жылы Ташкен шаарындагы Кыргыз агартуу институтунда окуган. Бул институтта окуп жүрүп, “Эркин-Тоо” гезитинин алгачкы сандарын чыгарышкан жана ага кабарчылык кылган. Карасаев – Кыргызстанда сөздүк түзүү ишине негиз салгандардын бири. Ал И.А. Батманов менен “Орусча-кыргызча сөздүктү” 1938-жылы түзгөн. 1966-жылы Хусеин Карасаев тарабынан “Кыргыз тилинин орфографиялык сөздүгү” (60 мин сөз) жарык көрдү.

1931-жылы айтылуу манасчы Саякбай Каралаевди Фрунзе шаарына алып келип, маданий, илимий журтчулукка тааныштырып, “Манас” жазып алууну уюштурган. М. Горький, А. Радищев, Л. Крючковский, Р. Тагор ж.б. жазуучулардын чыгармаларын которгон. Эмгек Кызыл Туу ордени, медалдар менен сыйланган.

«Ысык-Көл» энциклопедиясы

- улуттук тунгуч маданий-агартуу кызматында журтчулукка тааныштырып “Манас” жазып алууну уюштурган орун басарлык кызмат аткарган
- первый национальный
- в культурно-просветительской сфере
- здесь: открыл народу
- организовал запись “Манаса”
- выполнял обязанности заместителя

- ?
1. Хусеин Карасаев ким болгон?
 2. Ал кайда төрөлгөн? Кайдан билим алган?
 3. Хусеин Карасаев кандай кызматтарда иштеген?
 4. Жогорку окуу жайын кайдан окуган?
 5. Ал алгачкы кайсы газетага кабарчы болгон?
 6. Хусеин Карасаев биринчи эмгектерин канчангы жылы жазган?
 7. Кандай сөздүктү түзгөн?
 8. Карасаевдин эмгектерин тактап, санап айтып бергиле.
 9. Ал кайсы манасчыны элге тааныткан?
 10. Карасаевдин кандай котормолору бар?
 11. Эмгеги бааланып, кандай сыйлыктар менен сыйланган?

190. Текстти окугула. Түшүнгөнүмөрдү сүйлөп бергиле.

ЖОЛОН МАМЫТОВДУН ТАРЖЫМАЛЫНДАГЫ МААНИЛҮҮ УЧУРЛАР

Жолон Мамытов 1940-жылы 1-апрель күнү Ош облусунун Карасуу районунда Акбуура дарыясынын боюндагы Төлөйкөн айлында туулган. Орто мектепти бүтүргөндөн кийин Фрунзе шаарына келип, К.И.Скрябин атындагы айыл чарба институтун бүтүргөн.



1962–68-жылдары Карасуу районундагы “Катталдык” совхозунда башкы ветеринардык врач болуп иштеди. 1969–1971-жылдары Москва шаарындагы СССР жазуучулар союзунун алдындагы Жогорку адабий курсунда окуйт.

1984-жылдан тартып Кыргызстан жазуучулар союзунун башкармасынын катчысы, Кыргызстан жазуучулар союзунун башкармасынын төрагасынын орун басары болуп иштеди. Анын “Отту сүйөм”, “Жашыл аалам”, “Ырлар”, “Мезгилдин элеси”, “Суунун өмүрү”, “Родник и океан”, “Три сказки” ж.б. ыр жыйнактары жарык көрдү.

Талыкпаган эмгеги үчүн Каармандык эмгеги үчүн медалы менен сыйланган. Кыргызстан Ленин комсомолу сыйлыгына, “Сепил” операсынын либреттосу үчүн А. Малдыбаев атындагы сыйлыкка, “Жүз жашка тол, кылым” деген ыр китеби үчүн Кыргыз ССРинин Токтогул атындагы Мамлекеттик сыйлыгына арзыган. 1988-жылы 7-мартта дүйнөдөн кайтты.

<i>өмүр таржымалы</i>	- биография
<i>маанилүү учурлар</i>	- основные моменты
<i>башкы ветеринардык врач</i>	- главный ветеринарный врач
<i>төрагасынын орун басары</i>	- заместитель председателя

ЖОЛДОШЧУЛУК КЫЙЫНЧЫЛЫКТА БИЛИНЕТ

Бир күнү Тыйынчыккан жыгачтан жыгачка секирип жүрүп, тайып кетип, сазга жыгылып түшөт. Канчалык аракет кылса да, саздан чыга албайт. Байкуш Тыйынчыккан баткакка батып, чыга албай ыйлап, жардам чакырат.

Тыйынчыккандын саздан чыга албай тыбырчылап жатканын Күкүк көрүп:

– Ай ай, ай! Кандай жаман саз эле! Бул биздин токойго кайдан пайда болгон? Ошого Тыйынчыккандын түшүп калганын карачы! – деп бутакка отуруп алып, сазды талдай баштайт.

Чууну угуп Тонкулдак учуп келет да, тумшугу менен бир бутакты тиштеп алып, Тыйынчыкканга сунуп, аны баткактан сууруп чыгат...

Силкинип, тазаланып алып, Күкүккө кайрылып мындай дейт:

– Жолдошун кырсыкка учураганда жардам бериш керек. Ал эми сазды кийин тилдесен да болот...

В. Род

МЕНИН СҮЙҮКТҮҮ МЕЗГИЛИМ

Менин жакшы көргөн мезгилим жай. Эмне үчүн мага жай айы жагат? Анткени – бул жылуу мезгил. Жаратылыш көркүнө кирет, күн узарып, түн кыскарат. Жашылча-жемиштер бышып жетилет.

Жайлоодо жылкы, уй, койлор семирген маал.

Биз жайында көлгө түшөбүз. Июль жана август айларында Ысыккөлгө көп адам барат. Балдар сууга түшөт, кайырмак менен балык кармашат. Кайыкта сейилдешет. Дайыма жай болуп турса кандай сонун болор эле!

▣ 64. Текстти окуп, мазмунун түшүнгүлө. Суроолорго жооп бергиле.

МЕНИН АТАМ АЙДООЧУ

Айдоочулук кесип кандай көңүлдүү! (тезис). Менин атам айдоочу болуп иштейт. Өз ишин абдан сүйөт. Атам машинасы менен кайда гана барбайт. Нарын жергесине, Ош аймагына, Көл кылаасына сапар тартып, ал жерлерге жүктөрдү жеткирет. Машинанын рулунда отуруу өзүнчө эле ырахат! Жер көрөсүн, эл тааныйсын. Ошондой эле айдоочу болуш үчүн ишке так, сергек да болуш керек. Кичине эле кылт этип, калпыстыкка жол берсен, кырсыкка кабылышың шексиз. Айдоочулар чыдамдуу жана кайраттуу адамдар болушат (аргументтер, далилдер). Мен чонойгондо айдоочу болом (корутунду).

айдоочу

айдоочулук кесип

жүктөрдү жеткирет

жер көрөсүн

эл тааныйсын

сергек

чыдамдуу, кайраттуу

– водитель

– профессия водителя

– доставляет груз

– увидишь новые земли

– познакомишься с людьми

– бодрый

– терпеливый, смелый

1. Текстти айткандуу кесипи кандай жана жашыңды?
2. Атам айткандуу үчүн кандай далилдер жана мисалдар келтириди?
3. Кандай корутунду жасалды?

65. Ролдоштуруп окугула. Келтин (келтин) түрлөрүн аныктагыла.

МӨНДҮР

Ып эткен жел жок. Күн аябай ысыды. Балдардын баары өзөнгө сууга түшүүгө келишти. Бири чумкуп, бири чабак уруп, кашаттап сууну көздөй секирип жатышты.

Санька балдарга суунун түбү менен сүзгөндү көрсөттү. Анан ал Федя экөө суудан чыгып, кумга жатып, күнгө кактанышты. Федя асманды карап, алыста уюлгуган булуттарды көрүп:

– Чагылган болот, мөндүр жаайт, – деди.

– Сен кайдан билесин? Булут кээде алдап да коёт, – деди Санька.

– Мен булуттан деле эмес, башкалардын билдирген белгилери боюнча да билем. Мөндүр жааганда беделин жалбырактары бүрүшүп, чабалекей суунун үстү менен учат. Гүлдөрдөй анкыган жыт чыгат.

Түш ченде кара булут жылып, Стожар кыштагынын үстүнө келди. Катуу шамал болуп, бактар шуулдады. Үйүлгөн чөптү учуруп жатты. Жамгыр төгүп, мөндүргө айланды.

Мөндүр өзөндүн бетин майда фонтандарга айлантты. Балдар бакка корголошуп, чагылган тарсылдаган сайын коркуп турушту.

А. Мусатов

• мөндүр	– град
жел	– ветерок
өзөнгө	– к речке
чумкуп	– нырнув
чабак уруп	– плавав
суунун түбү	– под водой
күнгө кактанышты	– загорали
уюлгуган булуттарды	– клубившиеся облака
чагылган болот	– будет молния
беделин бүрүшкөн жалбырактары	– сморщившиеся листья клевера
чабалекей	– ласточка
суунун үстү менен учат	– летает над водой
кара булут	– черная туча
бакка корголошуп	– укрылись под деревом

30. Суроо бергенге үйрөнөлү. Суроонорду жообу менен дептеринерге жазып, мазмунун айтып бергиле.

- ...?
- Боом капчыгайындагы эки булак.
- ...?
- Боом капчыгайындагы эки булак Кызкүйөө деп аталат.
- ...?
- Байдын сулуу кызын жылкычы сүйүп калат.
- ...?
- Кызга үйлөнүүгө жигиттин кудурети келбеди.
- ...?
- Бай кызды ал жигитке бермек эмес.
- ...?
- Кыз-жигит ойлонуп, качып кетүүнү чечишти.
- ...?
- Ал экөө Чүй тарапка качып жөнөшөт.
- ...?
- Артынан куугун түшөт.
-?
- Куугун эки асканын жанынан жетет.
- ...?
- Бири оң, бири сол тарапка качат.
- ...?
- Бирок колго түшүшөт. Экөөнү тең мыкаачылар өлтүрүп эки асканын эки жагына таштайт.
- ...?
- Күнөөсүз кыз-жигиттин канынан эки булак аккан дешет.
- ...?
- Кыз менен жигиттин эстелиги катары Кызкүйөө деп аталып калыптыр.

31. Төмөнкү этиш сөздөрдү катыштырып текст түзүлө. А тема койгула.

Сүйүп калат экен, таба албай, көнөшөт, макул болуу куугун түшөт, бет алат, качат, жанына келгенде, таптайт, аталып калыптыр.

ЖАРАТЫЛЫШ ДЕГЕН ЭМНЕ?

Айланана көз чаптырып көрчү. Ооба, сен күндү, асман-ды, булутту, жерди, өсүмдүктөрдү, жаныбарларды көрөсүн. Мына ушулардын баары – жаратылыш.

Күн, асман, булут, таштар, суу, жаан, кар – булар жансыз жаратылыш.

Өсүмдүктөр, жаныбарлар, адам – булар жандуу жаратылыш. Канаттуулар да, айбандар да, кескелдириктер да, жыландар да, ташбакалар да, бакалар да, балыктар да, курт-кумурскалар да, курттар да жаныбарлар экенин эси-нен чыгарба.

Жаратылыш – бул биздин айланабыздагы өтө таң ка-ларлык нерселер. Ар бир кадам сайын сен ошол таң ка-ларлык нерселердин сырын ачууга мажбур болосун. Ал-гачкы сапарыңды жылдын ар кайсы мезгилиндеги жара-тылыштын жашоо-тиричилигине байкоо жүргүзүүдөн баш-тайсын. Алдыда сени кызыктуу жана көңүлдүү жолугу-шуулар күтүп турат.

Жаратылыш – биздин эң жакын досубуз. Ал биздин жашоо-тиричилигибизге керектүү көп нерселерди берет.

АЛЫКУЛ ОСМОНОВ.

АТА-ЖУРТ

Жылуу кийин, жолуң кыйын үшүрсүң,
Кыш да катуу... бороон улуп, кар уруп...
Суугуңду өз мойнума алайын,
Жол карайын, токтой турчу, Ата-Журт!

Түндөр жаман... кырсык салып кетпесин,
Наалат келип ат тизгинин шарт буруп...
Азабыңды өз мойнума алайын,
Из карайын, токтой турчу, Ата-Журт!

Жазда башка... Жел тийбесин абайла,
Көпкө турбас, мобул турган сур булут.
Бүт дартыңды өз мойнума алайын,
Сен ооруба, мен ооруюн, Ата-Журт!